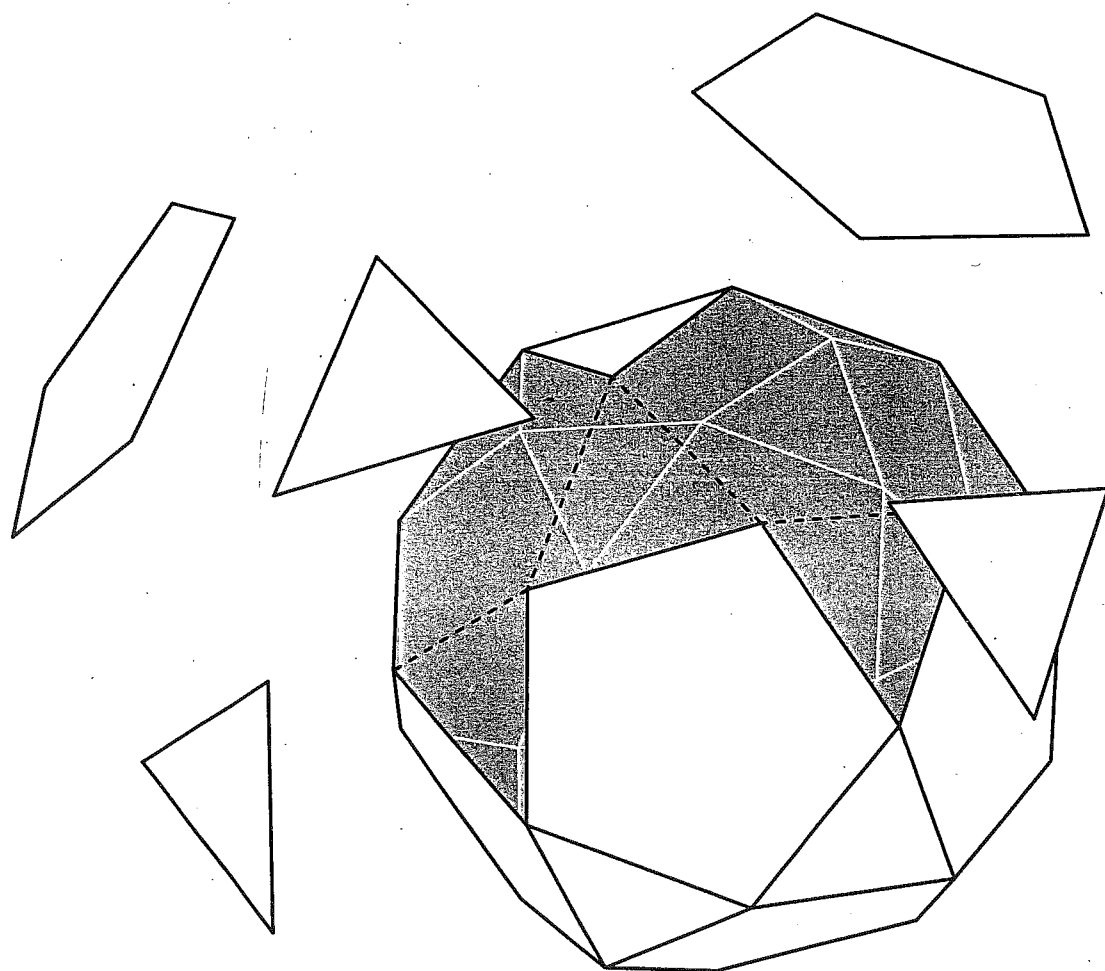

ПРИЛОЗИ ОД
КОНСУЛТАЦИИТЕ
ЗА ОБРАЗОВАНИЕ
ЗА СЕКСУАЛНО И
РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЈЕ

СОДРЖИНА

Воведно обраќање: Темата е поставена: сеопфатно сексуално образование - м-р Драшко Костовски **10**

01. Дали има потреба за иницијатива на ниво на европа за сеопфатно сексуално образование? Размислувања од хрватска - проф. д-р Александар Штулхофер **13**

02. На патот кон воведување сеопфатно сексуално образование во Македонија: Што научивме? - проф. д-р Николина Кениг **20**

03. Потреба од акција - сексуалното и репродуктивно здравје на адолесцентите во република македонија - д-р. Бранкица Младеновиќ, д-р сци **27**

04. Хив/сида едукација во редовното образование - проф. д-р Весна Велиќ Стефановска, проф. д-р Елена Косевска **33**

05. Што друго, освен за здравје, треба да се дискутира на часовите по сексуално образование? - проф. д-р Сузана Симоновска **38**

06. Од "like a virgin" преку "sex and the city" до "makelovenotporn.tv" (Дали популарната култура е поатрактивна алтернатива на сексуалното образование?) - проф. д-р Ана Мартиноска **44**

07. Промоција на човековите права преку образование: зошто е потребно да учиме за сексуалните и репродуктивните права? - д-р. Беќим Кадриу **49**

08. Мажественоста и сексуалноста: предизвици за сексуалното образование на момчињата - проф. д-р Владимир Давчев **55**

09. Сексуално образование за лица со попреченост: Можност или предизвик?! - доц. д-р Наташа Станојковска-Трајковска **61**

09

СЕКСУАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЛИЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ- МОЖНОСТ ИЛИ ПРЕДИЗВИК?!

доц. д-р Наташа Станојковска-Трајковска

Наташа Станојковска-Трајковска е родена 31.08.1979 година во Куманово, каде завршила основно и средно гимназиско образование. Во 2003 година дипломирала на Институт за дефектологија при Филозофски факултет во Скопје. Магистрирала во 2010 година, а докторирала во 2015 година. Од 2004 година е демонстратор на Институт за дефектологија. Во 2005 е примена во редовен работен однос на истиот институт како помлад асистент, а во 2015 година е избрана во научното звање доцент. Ангажирана е на предметите: Професионална ориентација и оспособување, Домска воспитно-образовна работа со лица со пречки во развојот и Методика на работа со деца со умерена, тешка и комбинирана попреченост. Во рамките на своето научно усовршување учествувала на многу обуки и конференции и има објавено бројни научни трудови на националн и меѓународни собири. Коавтор е на две книги: Петров, Р., Ѓурчиновска, Л., Станојковска-Трајковска, Н. (2008). Заштита и рехабилитација на лица со инвалидност. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија и Петров, Р., Ѓурчиновска, Л., Станојковска-Трајковска, Н., Рамо, Н. (2009). Домска воспитно-образовна работа. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.

РЕЗИМЕ

Анализа на состојбата со реализација на содржини од областа на сексуално образование за лица со попреченост во Република Македонија има за цел да се извлечат досегашните резултати во ова подрачје и да се направи дистинкција на можностите кои им се нудат на лицата со попреченост наспроти предизвиците кои се пред воспитно-образовниот, здравствениот и системот за социјална заштита. Таа покажува дека лицата со попреченост имаат наставни содржини кои ги опфаќа сеопфатното сексуално образование во рамките на предметот Животни вештини за сите други категории, односно во рамките на подрачјето Сексуално воспитание за корисниците на дневните центри, но за жал во пракса овие наставни единици или во целост се избегнуваат или сосема малку и површински се обработуваат. Анализата на спроведените истражувања покажува дека многу малку се запознаени и стручните лицата кои треба да ги спроведуваат овие активности со начинот на кој можат најпластично да им ги доловат содржините. Во исто време не постојат прилагодени материјали и нагледни средства кои ќе можат да ја олеснат реализацијата на содржините. Ниту свеста на средината, родителите и стручните лица кои работат со лицата со попреченост, не одат во прилог на менување на ставот за сексуалноста и реализацијата на содржини од областа на сексуално образование.

Клучни зборови: сексуално образование, лица со попреченост, можност, предизвици

ВОВЕД

Бројни меѓународни документи укажуваат на правата на лицата со попреченост. Република Македонија ја ратификуваше Конвенцијата за правата на лицата со попреченост. Со ова и формално има обврски да ги имплементира правата во својата национална легислатива, но и да ги обезбеди правата кои се наведени во овој документ. Државата има обврска да се грижи за сите свои членови, па во таа насока и да ги обезбеди правата кои се поврзани со недискриминација, сексуалност, сексуално и репродуктивно здравје. Конвенцијата на правата на лицата со попреченост која беше потпишана од Република Македонија на 30 март 2007 а формално потврдена односно ратификувана на 29 декември 2011 (UN, United Nations Treaty Collection, 2008) во член 9 повикува на подобрување на пристапноста до медицински установи и до информации; член 16 се однесува на преземање мерки за заштита од насилство вклучувајќи и сексуално насилство; член 22 го обработува правото на приватност на лицата со попреченост; член 23 се однесува на барање на отстранување на дискриминацијата поврзана со брак, родителство, планирање на семејство, семеен живот и член 25 бара еднаков пристап до здравствени сервиси за лицата со попреченост со посебен акцент на сексуалното и репродуктивното здравје (UN, 2006).

Лицата со попреченост имаат ограничен пристап до информации поврзани со сексуалното и репродуктивното здравје. Многу често им се скратува правото да влегуваат во врски и да одлучуваат за тоа со кого и кога треба да основаат семејство. Многу од нив се подложуваат на присилни стерилизации, присилни абортуси или наметнати бракови. Често се предмет на насилство или сексуална злоупотреба (UNFPA, 2007, p. 9)

Сексуалноста е многу сложен поим што е тешко да се дефинира. Таа мора да се гледа како дел од комплексното единство и целокупниот развој на секој поединец. Сексуалноста е првенствено поврзана со нашиот биолошки систем, но тоа не е нејзина единствена компонента, таа е испреплетена со нашето целокупно битие, со нашиот идентитет, нашето емоционално и социјално функционирање. Таа се развива под влијание на нашите субјективни карактеристики, но на неа големо влијание има и околината во која се наоѓаме. Според Haffner (1990) сексуалноста е поврзана со биолошкиот систем на сексуалната реакција, идентитетот, социјалната улога, индивидуалните чувства, однесувањето и односите. Социокултурната средина во која се наоѓаме, влијае на изградба на нашите сексуални знаења, ставови, вредности и облици на однесување. Сексуалноста е всушност резултат

кој се формира од страна на интеракција и меѓусебно проникнување на самите нас и нашата социјална средина во која се наоѓаме (Carrera i Calderone, 1980).

АНАЛИЗА НА СОДРЖИНА И ДИСКУСИЈА

Секоја личност со своето растење и созревање поминува одредени фази на развој, така и во сексуалниот развој се воочуваат одредени промени без разлика на индивидуалните карактеристики на таа личност. Веднаш по раѓањето личноста доаѓа во интеракција со својата околина и почнува да стекнува низа искуства кои можат да бидат позитивни или негативни, во однос на сопственото тело, чувствата и самата околина во која се наоѓа. Многу истражувања покажуваат како позитивните искуства во овој најран период од животниот развој на човекот, се всушност темел на развојот на неговата здрава сексуалност. Како растеме почнуваме се повеќе да ја истражуваме околината во која живееме, но и самите себе, односно сопственото тело. Како растеме и се развиваме стануваме свесни за различната сексуална улога во општеството, за сексуалниот идентитет. Со време почнуваме да ги воочуваме разликите помеѓу себе и спротивниот пол, се интензивира и интересот за спротивниот пол. Низ сето тоа проживуваме телесен и емоционален развој, кој на почеток се потполнува со когнитивно созревање (Beuyt 2009).

Сексуалното воспитание се дефинира како соодветен за возраста пристап кон информирањето за сексот и врските, преку обезбедување на научно точни, реалистични и не осудувачки информации. Сексуалното воспитание нуди можности да се истражат сопствените вредности и ставови и да се изградат вештини за донесување одлуки, комуникација и намалување на ризикот во врска со многу аспекти на сексуалноста (UNESCO, 2009; 2).

Сеопфатното сексуално воспитание има за цел да ги обезбеди младите луѓе со знаење, вештини, ставови и вредности, потребни да одлучуваат и уживаат во нивната сексуалност – физички и емоционално, индивидуално и во врските. Дава холистички поглед на сексуалноста во контекст на емоционалниот и социјалниот развој. Признава дека информациите сами по себе не се доволни. Младите треба да имаат можност да се стекнат со основни животни вештини и да развијат позитивни ставови и вредности (IPPF, 2010:6).

Лицата со попреченост имаат различно потекло, доаѓаат од различни заедници, со свои културни и религиозни

верувања кои постојат во нашето општество. За да им се овозможи да донесуваат правилни одлуки и избори за врските и сексуалните односи, важно е да се почитува поширокиот контекст на животот на поединецот, вклучувајќи ги вредностите и ставовите на неговото семејство и заедницата. Однесувањето и изборот на лицето со попреченост, доколку не е во согласност со вредностите и ставовите на неговите родители/старатели, може значајно да влијае на односите со семејството, пријателите и заедницата. Од голема важност е стручните лица/вработените да бидат свесни за различните ставови што ги имаат родителите/старателите. Родителите/старателите треба да имаат можност да учествуваат во планирањето на пристапи до образование и поддршка на лицата со попреченост во однос на врските и сексуалноста.

Денес лицата со попреченост постепено го заземаат заслуженото место во општеството како еднакви со лицата без попреченост. За жал, во однос на сексуалноста и попреченоста, општествените ставови многу малку се променети. Дури и денес, многу луѓе одбиваат да признаат дека сите индивидуи имаат сексуални чувства, потреби и желби, без разлика на нивните физички и/или ментални способности. Како резултат на тоа, многу млади лица кои имаат попреченост, не добиваат сексуално образование, ниту во училиштата, ниту во сопствените домови (Ајдински, Каровска Ристовска, 2014).

На ниво на општествената заедница сè уште постојат митови и стереотипи коишто се однесуваат на сексуалноста на лицата со инвалидност. Најчестите погрешни претпоставки ги застапуваат идеите со кои се тврди дека лицата со инвалидност се асексуални – доживотни деца, како и спротивните идеи со кои се тврди дека лицата со инвалидност се сексуално импулсивни. Вистината е дека сексуалноста е интегрален дел од животот на секое лице, започнувајќи во инфантилниот период и протегајќи се низ целиот животен век. Истражувањата кои се спроведени во последните две децении придонесоа за поцелосно разбирање на сексуално однесување на лицата со попреченост, или и потребата да се обрне повеќе внимание на ова прашање. Во однос на сегашниот процес деинституционализацијата и вклучување на пошироката заедница, формално сексуално образование е еден од предусловите за подобрување на квалитетот на животот на лицата со попреченост и нивно целосно социјално прифаќање. Во Република Македонија едукацијата за сексуалното и репродуктивното здравје кај лицата со попреченост и нивните семејства е сè уште табу тема и поради тоа, потребно е систематско воведување на целосно и научно втемелено едуцирање во основните и средни училишта коишто ги посетуваат лицата со

попреченост, како и во дневните центри, како и интензивна едукација на нивните родители/старатели, со цел тие да бидат оспособени за справување со предизвиците коишто ги имаат на оваа тема (Петров и Лазова-Здравковска, 2014).

Во образовниот систем е занемарено сексуалното воспитание и образование. Не постои посебен наставен предмет, адаптиран според возраста, кој ќе нуди релевантни сознанија за позитивните аспекти на сексуалноста, и за сексуалното и репродуктивното здравје. Увидот во постојните наставни предмети покажува дека информациите дадени во различни предмети, се оскудни, недоволни, стереотипизирани и со негативни ставови кон љубовта и сексуалноста (ХЕРА, 2010). Наставниците пак, исто така под влијание на личните предрасуди и стереотипи, а најмногу поради недостатокот на систематска едукација за време на стекнувањето на професионалните компетенции, не се чувствуваат подготвени да предаваат и отворено да разговараат за сите аспекти на сексуалноста, ниту пак ги препознаваат аспектите на сексуалната приватност на учениците (само 5,6% наставници изјавиле дека можат да зборуваат за контрацепција и за менструација, само 2,8% можат да зборуваат за пол и род, и исто толков процент од 2,8% наставници можат да зборуваат за сексуална ориентација) (ХЕРА, 2010).

Истражувањето на Станојковска-Трајковска (2016) покажува дека вработените во дневните центри не се подготвени за реализација на активностите од областа на сексуалното воспитание. Како главен проблем ги посочуваат недостигот на средства за работа и нивната стручна неподготвеност за реализација на вакви активности. Истото истражување покажува дека вработените од албанска етничка заедница најмалку се отворени за реализација на вакви активности. Наспроти ваквата ситуација родителите Албанци во најголем број сметаат дека треба да се реализираат активностите од областа на сексуалното воспитание. Родителите во најголем број сметаат дека вработените во дневните центри се доволно запознаени и обучени за примена на активности од областа на сексуалното воспитание, како и дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост умеат да ги искажат своите емоции. Наспроти ова податоците велат дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост знаат како да препознаат сексуална злоупотреба. Исто така во голем број сметаат дека не е точен исказот дека родителите на децата со умерена и тешка интелектуална попреченост имаат многу високи очекувања во врска со сексуалниот живот на нивните деца. Два исказа кои се издвојуваат и каде вработените сметаат дека децата имаат најголем успех се дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост умеат да ги искажат своите емоции и дека

децата со умерена и тешка интелектуална попреченост можат да препознаат што значат убави чувства. Загрижува фактот дека најмалку познавања имаат за некои содржини кои не бараат дополнителна едукација или нагледни средства. Најмалку од нив велат дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост имаат реална слика за себе и своето тело. Понатаму децата со умерена и тешка интелектуална попреченост имаат познавања за репродукција и планирање на семејството. Тие сметаат дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост не знаат да го контролираат сексуалниот нагон, како и дека децата со умерена и тешка интелектуална попреченост не знаат како да се заштитат од полово преносливи болести. Децата со умерена и тешка интелектуална попреченост немаат претстава како се родени и децата со умерена и тешка интелектуална попреченост не знаат како да препознаат сексуална злоупотреба. Сите овие податоци укажуваат во која насока треба да се одвива едукацијата на лицата со интелектуална попреченост.

Во анализата направена од страна на Каровска Ристовска и сор. (2016) за сексуалното и репродуктивно здравје на лицата со оштетен вид и оштетен слух наведена е потребата од едукација на стручни лица, вклучување на сојузите во активностите, подготвување на материјали на Брајово писмо. Младите со оштетен вид и слух сметаат дека постојат предрасуди и дискриминација во средината во која живеат.

И во истражувањето на Рашиќ (2009) е наведено дека сексуалноста низ наставните содржини само површно се споменува. Информациите лицата со попреченост главно ги добиваат од медиумите. Во семејствата ретко се отвора оваа тема. За жал и оваа истражување потврдува дека сексуалната злоупотреба кај лицата со попреченост е поприсутна во однос на широката популација.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕДЛОЗИ

Сексуалната едукација, како структуриран облик на помош и поддршка е една од предусловите кои на овие лица ќе им помогне да бидат благовремено и на прикладен начин информирани за сите важни прашања поврзани со ова подрачје. Преку таков облик на поддршка им се овозможува адекватно задоволување на нивните потреби во особено задоволство, социјализација и репродукција. Неопходно е да се развијат научно засновани програми кои на лицата со интелектуална попреченост ќе им помагаат во стекнување на потполни знаења за воспоставување на контрола врз сопствената сексуалност. Во спротивно нивното знаење се темели на ограничени, непотполни или несоодветни информации и искуства (Bratković, 2002).

Република Македонија нема стратегија за сеопфатно сексуално образование. За подобрување на квалитетот на живот на лицата со попреченост, подобрување на нивното сексуално и репродуктивно здравје, како и остварување на правата од оваа област, неопходна е едукација на сите лица кои се вклучени во воспитно-образовниот процес на сите категории лица со попреченост. Во таа насока во 2015 година со учество во проектот „Updating university curricula on sexuality, gender and sexual rights“ Филозофски факултет од Скопје во соработка со Rutgers институтот од Холандија, односно Институт за дефектологија започна со размислување за воведување на наставни содржини во својата наставна програма. Размислувањата одат во насока за воведување на предмет на трет циклус на студии „Полов развој и сексуално воспитание на лицата со инвалидност“, како и имплементација на содржини од СРЗ во склоп предметните програми на додипломски и последипломски студии. Сите профили кои се вклучени во едукацијата и рехабилитацијата на лицата со попреченост во своето иницијално образование треба да имаат содржини кои ќе ја покриваат сексуалноста на лицата со попреченост.

Земајќи ги во предвид направените истражувања може да заклучиме дека пред пошироката и научната јавност се бројни предизвици, наспроти малкуте можности кои ги имаат лицата со попреченост за реализација на содржини од сеопфатното сексуално образование, но и остварување на нивните права загарантирани со бројни домашни и меѓународни документи.

На медиумите како значаен фактор во креирањето на јавната свест мора почесто да бидат застапени содржини кои информираат за правата, можностите и способностите на лицата со попреченост. Треба да се искористат позитивните примери од државава и странство и искуства на лица со попреченост кои се сексуално и семејно реализирани за да се охрабрат и мотивираат останатите лица со попреченост. Во едукацијата за сексуалноста на лицата со попреченост мора да бидат вклучени и родителите, односно семејствата на лицата со попреченост.

Пристапноста на институциите е неминовна, како и овозможување материјали разбирливи за лицата со интелектуална попреченост, материјали на Брајово писмо за лица со оштетен вид и толкувачи на знаковен јазик и при реализацијата на активностите но и при остварување на правата од областа на социјалната и здравствената заштита, за лицата со оштетен слух. Во таа насока треба да се развијат алатки за реализација на содржините од сеопфатно сексуално образование пристапни за сите категории лица со попреченост.

Неопходна е обука на здравствените работници и сензибилизирање за лицата со попреченост, да се запознаат со начинот на работа со оваа категорија луѓе, како и нивните права и можности.

ЛИТЕРАТУРА

Ајдински, Г., Каровска Ристовска, А. (2014). Сексуално образование на лица со интелектуална попреченост. Аспекти на сексуалност и сексуално образование. Збир на текстови. Филозофски факултет Скопје, ХЕРА

Каровска Ристовска, А. (2016) Пристап до информации и услуги за сексуално и репродуктивно здравје за лицата со оштетен вид и оштетен слух, ХЕРА

Петров, Р., Лазова-Здравковска, С., (2014) Сексуално и репродуктивно здравје и лицата со попреченост, ХЕРА.

Рашиќ, О. (2009). Полов развој, воспитание и сексуална злоупотреба на лицата со инвалидност во Република Македонија. UDK: 376.24:176.4(497.7).

Симоновска, С. (2014). Концепт на сеопфатно сексуално образование. Аспекти на сексуалност и сексуално образование : збир на текстови.- Скопје : Хера, 2014

Станојковска-Трајковска, Н. (2016) Ставови на родителите на деца со интелектуална попреченост и стручните лица кои работат со нив по однос на сексуално воспитание, Годишен зборник на Филозофски факултет, Скопје (во печат)

Трајаноски Ж., Јанева Н., Младеновиќ Б. (2010) Љубов само по часови: проценка на потребата и на достапноста на информациите од областа на сексуалното образование во Македонија. Скопје: Х.Е.РА.- Асоцијација за здравствена едукација и истражување. Скопје.

ХЕРА, (2010) *Рамка за сеопфатно сексуално образование*. Скопје:

Daniela Bratkovic, Borka Teodorovic, (2002) *Evaluacija programa seksualne edukacije odrastih osoba s umjerenom I teskom mentalnom retardacijom*, Beograd.

UN. (2006). *Convention on the rights of the persons with disabilities*. Преземено Noemvri 20, 2016 достапна на: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

UN. (2008, May 3). Преземено Noemvri 20, 2016 од United Nations Treaty Collection, достапна на: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en

UNFPA. (2007). *Emerging issues: sexual and reproductive health of persons with disabilities*. New York: UNFPA.

Haffner, D.W. (1990): *Sex education 2000: A call to action*. Sex information and education council of the U.S., New York.

WHO/UNFPA. (2009). [unfpa.org](http://www.unfpa.org). Преземено Noemvri 20, 2016 од United Nations Population Fund, достапна на: <http://www.unfpa.org/publications/promoting-sexual-and-reproductive-health-persons-disabilities>

